

РОДИЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНЦІВ КОДИМЩИНИ (за матеріалами польових досліджень)

Стаття присвячена допологовим, власнепологовим, післяпологовим звичаям, обрядам, та обрядодіям до першого року життя дитини, характерним для українців Кодимського району Одеської області. Стаття написана на основі польових етнографічних досліджень в селах зазначеного регіону.

Ключові слова: родильна обрядовість, українці, Кодимщина, польові матеріали.

Етнографічні матеріали засвідчують, що повсюдно в Україні велика увага приділялася традиційним звичаям і обрядам, пов'язаним з народженням дитини. Згідно з народними віруваннями, дотримання і виконання відповідних звичаєвих настанов і обрядів — необхідна передумова успішного народження дитини, здоров'я і благополуччя матері, та щасливої їхньої долі. Цей комплекс обрядів Анатолій Пономарьов поділяє на чотири групи: допологові; власне пологові; післяпологові; та обрядові дії, що знаменують перші кроки соціалізації дитини [1, с. 212].

У даній статті характеризується система родильних звичаїв та обрядів українців Кодимського району Одеської області. Цей район належить до Південно-Східного Поділля — району, в якому впродовж тривалого часу спільно проживали українці, євреї, молдаване та представники інших етнічних груп.

На Кодимщині до нашого часу зберігаються вірування про таємничий зв'язок між ще не народженою дитиною та поведінкою вагітної жінки. Існують заборони і застереження, які повинні захистити дитину від вроджених фізичних і розумових вад. У родині для забезпечення здорового спадкоємця старші жінки ретельно слідкують, щоб майбутня мати дотримувалася всіх табу, пов'язаних з вагітністю. Іноді заборони стосуються і батька майбутньої дитини. До сьогодні зберігається віра в прикмети, пов'язані з вагітністю. Вагітній жінці не можна сідати на порожній мішок — дитина буде вічно голодна. Не можна сідати на бесаги, щоб не народилася двійня (окрім того, що

двійню важче прогодувати, до таких дітей було скоріше негативне ставлення в традиційній культурі). Не варто вагітній жінці переступати через мотузку — щоб шию дитини не обвилу пуповиною. Народження дітей-калік пов'язують з гріхами їх батьків: за однією з розповідей, хлопець з наче «відрізаним» вухом народився таким від того, що батько під час вагітності дружини задивився на чоловіка з такою вадою [4].

Існують прикмети стосовно визначення статі дитини: кажуть, якщо дитина в утробі матері лежить з лівого боку, то буде хлопчик, а якщо з правого — дівчинка; гострий живіт — на хлопчика, круглий — на дівчинку.

В середині ХХ століття в більшості родин було по двоє (іноді більше) дітей. За матеріалами картографування родильної обрядовості, яке наводить Н.К.Гаврилюк, на території Південно-Східного Поділля наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття ім'янаречення здійснювалось через посередництво бабки-бранки і не було пов'язане з хрещенням дитини (це характерно повсюдно на Поділлі і повсюдно на Одещині) [3, с. 72]. За свідченнями респондентів, при виборі імені дитини батьки керувалися власними вподобаннями, певною мірою враховуючи церковний календар (в тих випадках, коли дитина народжувалась безпосередньо на день певного святого) [6]. Часто старші діти самі давали імена молодшим [4].

За свідченнями респондентки 1931 р.н., її мати народжувала вдома, за допомогою «баби». Така «баба» була на кожній магалі. Вона приймала пологи, відтинала пуповину, і потім ще деякий час заходила до породіллі. «Бабу» віддячували гостинцем, до неї діти носили вечерю [6]. У 1940-х роках більшість жінок народжувала вже в лікарнях. Респонденти з сіл Олексіївка та Пиріжне пригадують, що в них ще в 1950-ті роки «бабка» приймала вдома пологи. Втім, саму респондентку 1959 р.н. мати народила вже в лікарні [7]. Прикметно, що і в пологових будинках дотримувались усталених звичаїв, зокрема щодо пуповини: часто мати її забирала і зберігала, а коли дитина йшла в перший клас, давала розв'язати. Якщо швидко впорається — буде легко вчитися («розум розв'язує»). Збіг це чи ні, але діти, які не змогли розв'язати пупок, за свідченнями респондентів, справді навчалися гірше. Акушерку віддячували рушником (хусткою) і, як це стало популярним у 1960-ті рр. — квітами і шампанським [5].

Звичай розпивати могорич батьком новонародженої дитини з друзями зберігається, втім, нічого конкретного про це не розповідають навіть респонденти-чоловіки.

Чимало інформації про народні лікування дитячих хвороб. Коли дитина страждала на «три духи», баби клали на поріг три горняти, а тоді переносили через поріг дитину, два горняти перекидаючи і залишаючи одне [5]. За іншими свідченнями, коли в дитини було «три духи», слід було набрати вдосвіта води з трьох криниць (так, щоб ніхто не бачив), сісти годувати дитину просто на порозі, прочитати молитву і перекинути два відра з водою від себе на обидва боки. Це можна вважати проявом гомеопатичної магії.

Мешканці Кодимщини погано розбираються у лікувальних травах: їм важко назвати трави, які додавали у купіль дитини: «та якісь будяки», «частіше у марганцівці купали» [5]. Коли дитина погано спала, давали пити відвар з голівок маку, але частіше дитину примовляли, оскільки поганий сон розцінювали як ознаку того, що дитину зурочили.

Замовляння належать до важливих запобіжних заходів, пов'язаних зі здоров'ям та розвитком немовляти. Це поширений метод української народної медицини. Замовляли дитину від різних хвороб, переляку, наврочування. Цей метод народився з віри в магічну силу слова та впливу на людину небесних світил, вогню, рослин тощо. В українських замовляннях елементи давньої міфології поєднуються з християнськими віруваннями: згадуються Ісус Христос, Богородиця, святі угодники [1, с.113].

Усі респонденти знають про обряд «продажу дитини» — багато хто «продавав» бодай одного зі своїх дітей. Так робили у тому випадку, коли маленька дитина сильно хворіла, чи попередні спроби народити здорову дитину були невдалими. Відчиняли вікно (деякі респонденти зазначають, що це мало бути «середнє» вікно, тобто посередині між іншими двома вікнами), кликали першу зустрічну людину, та давала гроші (символічну суму), їй через вікно передавали дитину, а назад заносили вже через двері. Дію повторювали тричі [4]. Частіше обряд спрощували: «продавали» через вікно один раз, іноді навіть через двері (взимку, коли не хотіли відчиняти вікна) [5]. «Продавали» дитину не лише першій зустрічній людині, але й такій, в якій були свої здорові діти. Потім до тих, хто «купив» дитину, також носили вечерю на Різдво.

Породілля 40 днів (6 тижнів) не мала виходити за межі двору своєї хати, оскільки вважалася «нечистою», але цього правила вже не дотримуються. Зазвичай через 40 днів мати йшла з дитиною на вивід (проходну) в церкву. Дитину заносили в церкву, батюшка читав проходну, підносив дитину до кожної ікони, потім клав під вітварем (якщо хлопчик), а мати там забидала дитину. Дівчат до вітваря не заносили, лише підносили до образів [6].

Хрестили дитину якомога раніше, іноді теж через 6 тижнів (40 днів). Для Кодимщини характерно обирати велику кількість кумів — від 5 до 18 пар. Одна пара — «старша», яка несе дитину до хреста, інші — молодші. Головне правило при обранні кумів, якого дотримуються дотепер — це має бути не одружена між собою пара. Респондентка хрестила дитину разом зі своїм майбутнім чоловіком — дівчинка сильно кричала під час хрещення, і її життя не було щасливим [6]. Інші забобони: не брати в куми вагітну жінку (до хреста не можна, а однією з кумів — так), обирати різних кумів для дітей — тут не є обов'язковими. Але респонденти зазначають, що найкраще брати «стрічених» кумів — тобто брати за кумів перших, кого зустрінеш на вулиці. Саме так і робили у тих випадках, коли дитина хворіла і її хотіли якнайшвидше похрестити. За іншими свідченнями, для хворих дітей (або тоді, коли у батьків перед цим помирали діти) слід брати кумів «з однієї хати» — наприклад, брата і сестру. Куми купували для дитину крижмо, ковдру і т.п. Чітких словесних формул, які промовляли хрещені батьки, не збереглося, вони є довільними. Коли приносили з церкви, казали, що повертають «хрещене, молитвене, мироване» [4]. Коли після хрещення дитину заносили в хату, спочатку через поріг кидали сокиру або інший залізний предмет, стелили кожух, клали на кожух дитину, а тоді вже заносили в хату [6].

Хрестини святкували з розмахом, запрошували друзів, родичів, усім кумам давали калачі і рушник. Якщо з якихось причин це не було зроблено під час хрестин, калачі і рушник кумам роздавали на другий день весілля похресників. Готували ті самі страви, що й на весілля: починали з холодця, на завершення подавали сливки [4].

Від вроку дитину захищали за допомогою шпильок, ниток червоного кольору [4].

Дитину вперше стрижуть у рік, це роблять вдома «перші куми». Волосся видстригали хрестом, дитину при цьому садили на кожух (зараз за відсутності кожуха цього правила не дотримуються). Перше вистрижене волосся, за одними свідченнями, намагалися зберігати (наприклад, у скрині), за іншими – спалювали над свічкою. Також у день пострижин перед дитиною розкладають різноманітні речі і дивляться, що вона візьме, намагаючись таким чином передбачити її майбутню долю [5].

Респонденти не називають чітких термінів, скільки дитину слід годувати молоком матері. Все залежало від обставин і можливостей матері. Щоб відлучити, дитину на кілька днів забирали від матері, давали дитині яйце і шматок хліба і казали «переходь на свій хліб». Головне правило, на якому наголошують всі респонденти: дитину, які відлучили від грудей, не можна «завертати» назад – бо буде «врочлива» [5].

Отже, родильна обрядовість українців Кодимщини до сьогодні має традиційну структуру, а населення зберігає віру в магічну силу деяких обрядів. Архаїчними є пріоритети у виборі кумів, магічний обряд прилучення дитини до родини, обряд пострижин. Трансформується обряд ім'янаречення, відвідання породіллі. Найчастіше зустрічаються прояви гомеопатичної магії. Найбільш збереженими є заборони, які стосуються вагітних жінок та немовлят, замовляння проти дитячих хвороб, здійснення магічного обряду «продажу дитини».

Джерела та література

1. Борисенко В.К. Родильні звичаї та обряди // Поділля: історико-етнографічне дослідження / Л.Ф.Артюх, В.Г.Балушок, З.Є.Болтарович та ін. – К., 1994. – С. 212.
2. Борисенко В.К. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. – С. 113.
3. Гаврилук Н.К. Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев). – К., 1981 – С. 72.
4. Гук Ольга Іванівна, 1940 р.н., Шепітко Ліза Прокопівна, 1944 р.н., с. Пиріжне.
5. Лужецька Тамара Феофанівна, 1941 р.н., с. Лабушне.
6. Продан Василина Дементіївна, 1931 р.н., с. Лабушне.
7. Рубанська Зінаїда Семенівна, 1959 р.н., с. Олексіївка.

Петрова А. Родильная обрядность украинцев Кодымщины (по материалам полевых исследований).

Статья посвящена дородовым, собственнородовым, последродовым обычаям и обрядам, и обрядам первого года жизни ребенка, характерным для украинцев Кодымского района Одесской области. Статья написана на основании полевых этнографических исследований в селах указанного региона.

Ключевые слова: родильная обрядность, украинцы, Кодымщина, полевые материалы.

Petrova A. Birthing ritualism of Ukrainians in Kodyma region (based on field research).

The article is devoted prenatal, act of delivery, after childbirth customs and ceremonies and rites of the first year of life, which are characteristic of Ukrainians in Kodyma district of Odessa region. The article is written based on ethnographic field research in the villages of the region.

Keywords: puerperal ritual, Ukrainians, Kodymschina, field materials.